

Залучення Всесвітньої української спільноти до відбудови України: сфери демократії та прав людини

Марія Коїнова за участю Романа Макухи та Магди Сабаделло. 2025 рік. «Залучення Всесвітньої української спільноти до відбудови України: сфери демократії та прав людини». Спільна публікація *Університету Ворика* та *Міжнародного центру з розвитку міграційної політики*, 10 листопада 2025 р.

Зміст

1.	Короткий огляд змісту	3
2.	Вступ	4
3.	Історична роль української діаспори у сприянні демократії	6
4.	Українська діаспора та переміщені особи після російського вторгнення 2022 року	7
	a. Гуманітарна допомога як головний напрям перших зусиль діаспори	7
	b. Бізнес-підприємництво	7
	c. Соціальне підприємництво	8
	d. Політичне підприємництво	8
5.	Демократичний потенціал діаспор	9
6.	Вибудова довіри через визнання та участь у врядуванні	10
7.	Демократичні цінності	12
	a. Свобода створення асоціацій	12
	b. Свобода вираження поглядів	12
	c. Різноманіття, права людини та права меншин	13
	d. Права українських жінок	13
	e. Українські чоловіки за кордоном	14
	f. Права ЛГБТК+	14
	g. Права людей з інвалідністю	15
	h. Бізнес і права людини	15
	i. Етнонаціональні меншини	15
8.	Демократичні інститути та процедури	17
9.	Місьцеве й регіональне врядування	17
	a. Партнерські проекти між муніципалітетами	17
	b. Трансмісцевість	18
	c. Земляцькі об'єднання	18
10.	Вступ України в ЄС	18
	Пряма взаємодія з інституціями ЄС	19
	Експертиза під час переговорів	19
	Моніторинг	19
11.	Правосуддя перехідного періоду	20
12.	Вибори	20
13.	Рекомендації	21
	a. Для Всесвітньої української спільноти	21
	b. Для уряду та інституцій України	22
	c. Для урядів та інституцій держав перебування	23
	d. Для ЄС	24
	e. Для міжнародних організацій та інших інституцій	24
14.	Список академічних публікацій, політичних звітів і меморандумів	25

Короткий огляд змісту

У цьому звіті запропоновано **рамкову модель залучення Всесвітньої української спільноти (ВУС) до відбудови України** з особливим акцентом на розвиток демократичної участі, захист прав людини та прав меншин, а також підтримку демократичних процесів. Він ґрунтується на напрацюваннях семінару 2023 року, організованого Університетом Ворики та Бюро демократичних інститутів і прав людини Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ/БДІПЛ), масштабного тренінгу 2024 року за участі 36 зацікавлених сторін, проведеного Університетом Ворики, ОБСЄ/БДІПЛ та Міжнародним центром із розвитку міграційної політики (МЦРМП), а також на додаткових дослідженнях.

Головний **висновок для всіх зацікавлених сторін** — включно зі Всесвітньою українською спільнотою (ВУС), урядом України, урядами країн перебування, міжнародними організаціями, Європейським Союзом (особливо в контексті вступу України), бізнесом і громадянським суспільством — полягає у важливості цілеспрямованої інтеграції демократичних цінностей і процедур у всі заходи, що стосуються ВУС. Це охоплює створення інклюзивних можливостей для участі та забезпечення захисту різноманіття й прав людини у всіх взаємодіях, ініціативах і політиках, пов'язаних із відбудовою України.

Звіт починається з огляду ролі громадянського суспільства серед світових українців у просуванні демократії — як до, так і після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році. Далі розглядається **зміна акцентів у діяльності діаспори**: від переважно збору коштів і надання гуманітарної допомоги з 2022 року — до ширшої участі у бізнесі, соціальному та політичному підприємстві як підґрунті для довгострокової відбудови України.

Основна частина звіту зосереджена на демократичній участі діаспори, підкреслюючи значний потенціал ВУС у сприянні демократичному розвитку України. У ній наголошується на важливості охоплення широкого спектра **демократичних цінностей**, включно зі зміцненням довіри, свободою зібрань і слова, протидією дезінформації та підтримкою різноманіття. Окремо підкреслюється захист прав людини, забезпечення гендерної рівності, прав меншин і осіб з інвалідністю, а також дотримання принципів прозорості та корпоративної соціальної відповідальності.

Крім того, у звіті проаналізовано роль, яку ВУС може відігравати в **демократичних інститутах і процедурах** як на центральному, так і на місцевому рівнях влади. Це включає надання експертизи у сфері належного врядування, розвиток партнерств між муніципалітетами та підтримку транслокальних проектів співпраці. Також обґрунтовуються шляхи залучення ВУС до процесу вступу України в ЄС та розвитку ініціатив перехідного правосуддя.

У заключному розділі представлено **практичні рекомендації** для ВУС, української держави, урядів країн перебування та міжнародних організацій щодо того, як вони можуть інтегрувати питання демократії та прав людини у взаємодію з ВУС, аби забезпечити інклюзивність, участь і демократичне підґрунтя відбудови України.

Звіт ґрунтується на академічних і прикладних дослідженнях професорки Марії Коїнової з Університету Ворики, а також містить огляд найкращих практик і рекомендацій МЦРМП як партнерської організації. Професорка Коїнова використала дані та напрацювання кількох пілотних проектів (FSS, PSF, ESRC-IAA 2023–2025), що спиралися на її дослідження діаспор і проблем суверенітету в Європі та сусідніх регіонах. Ці результати було застосовано до аналізу ВУС шляхом порівняльних досліджень у шести країнах Європи (Велика Британія, Німеччина, Нідерланди, Польща, Чехія та Болгарія), а також через фахові дискусії й публікації. У 2024 році Університет Ворики, ОБСЄ/БДІПЛ та МЦРМП спільно організували масштабний тренінг у Варшаві для урядових і міжурядових представників та українського громадянського суспільства. Дискусії з цього заходу стали центральною основою звіту. Доктор Роман Макуха та Магда Сабаделло з МЦРМП додали значний практичний досвід у сфері роботи з діаспорами — як із різними групами поза українською спільнотою в Європі, так і безпосередньо з українськими громадами в Німеччині, Чехії та Польщі. Автори висловлюють подяку ОБСЄ/БДІПЛ, зокрема Аліс Шчепаніковій та Лолі Жірар, за співпрацю під час цього тренінгу, а також Наталії Пригорницькій (Альянс українських організацій у Німеччині та Open Platform) і Катерині Павловій (CRISP, Німеччина), які виступили тренерками. Ми також вдячні всім учасникам цього тренінгу, семінару Університету Ворики/ОБСЄ-БДІПЛ 2023 року та інших заходів за їхні цінні думки та внески.

Вступ

Через три роки після російського вторгнення 2022 року понад 6,8 мільйона українців і далі залишаються переміщеними за кордон, із них 6,3 мільйона — у самій Європі, формуючи глобальну діаспору, чисельність якої перевищує 20 мільйонів осіб.¹ Залучення цієї великої переміщеної спільноти є критично важливим, особливо з огляду на тиск щодо досягнення мирної угоди та потребу України в людському капіталі в умовах серйозної демографічної кризи. У грудні 2024 року в Україні було створено Міністерство національної єдності, діяльність якого зосереджена саме на задоволенні потреб Всесвітньої української спільноти (ВУС) — термін, запроваджений урядом для позначення як нещодавніх біженців, так і давньої діаспори. У лютому 2025 року Міністерство оголосило про плани відкрити у великих Європейських країнах так звані Центри єдності — громадські центри чи простори, покликані надавати громадянам України інформацію про кар'єрні та освітні можливості, а також консульську підтримку, юридичні консультації, практичні адміністративні послуги, мовні та культурні програми і в країнах перебування, і в Україні.

Після Конференції з питань відновлення України (URC), що відбулася в Римі в 10–11 липня 2025 року (вже після оприлюднення першої версії цього звіту 9 липня 2025 року), у системі органів державної влади України відбулися кілька інституційних змін. Згодом Міністерство національної єдності було розпущено, а його основні функції передано до Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності, яке тепер перебрало на себе повноваження міністерства-попередника. Рішення про об'єднання міністерств було ухвалено 21 липня 2025 року в межах комплексної урядової реформи². Ця реформа має на меті підвищення ефективності системи соціальної підтримки громадян, зміцнення інституційного потенціалу у сфері захисту сім'ї та посилення національної єдності як усередині України, так і за її межами.

Крім того, 8 вересня 2025 року Рада Європейського Союзу ухвалила рекомендацію щодо скоординованого підходу до поступового виходу з режиму тимчасового захисту для переміщених осіб з України³. У ній рекомендується державам-членам, які планують створення Центру єдності на своїй території у співпраці з українською владою, використовувати такі Центри єдності для надання відповідної інформації переміщеним особам. Також державам-членам рекомендовано враховувати знання, потенціал і мережі, що їх надають міжнародні організації, у своїх національних планах зі створення Центрів єдності.

Набирає обертів підхід до залучення українців за кордоном на основі принципу «залучення всього суспільства», що підкреслено під час Конференції з питань відновлення України та викладено у Принципах Лугано (2022 рік), а також під час наступних конференцій, що відбулися в Лондоні (2023), Берліні (2024) та Римі (2025). Варто зазначити, що Римська конференція з питань відновлення України 2025 року вперше представила Лабораторію діаспори, яка висвітлила економічний внесок діаспори, її інвестиційний потенціал і роль у забезпеченні сталого розвитку. Також було започатковано створення альянсу діаспори, що об'єднує ключових національних і міжнародних зацікавлених сторін для підтримки процесу відновлення України. Хоча ці урядові та міжнародні ініціативи заслуговують на схвалення і вже сприяють підвищенню видимості Всесвітньої української спільноти, демократичний потенціал як біженців, так і представників діаспори залишається недостатньо дослідженим у національному дискурсі щодо відновлення. Цей звіт має на меті привернути увагу до цього питання, наголошуючи, що демократична участь не повинна вважатися самоочевидною — особливо в епоху, яку характеризує глобальний занепад демократії.

1 Данська рада у справах біженців, 2025, <https://tinyurl.com/2y86hnhj>; Світовий конгрес українців, 2025, <https://www.ukrainianworldcongress.org/>

2 Уряд України, 2025. «Мінсоцполітики стає ключовим координатором реорганізації Міністерства національної єдності», 30.07.2025. <https://www.msp.gov.ua/en/press-center/news/ministry-of-social-policy-family-and-unity-of-ukraine-becomes-the-key-coordinator-of-the-reorganization-of-the-ministry-of-national-unity>

3 Рада Європейського Союзу. Рекомендація 2025/0651/NLE. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-12015-2025-INIT/en/pdf>

Вирішення цих питань є життєво необхідним із кількох причин. По-перше, демократичні цінності є ключовими для боротьби України за захист суверенітету та вступ до євроатлантичних інституцій. Глибока віра в демократію як життєве кредо надихає українців — як усередині країни, так і за її межами — долати неминучі виклики, спричинені війною, що триває. По-друге, дослідження свідчать, що діаспори можуть робити суттєвий внесок у демократичні процеси в країнах походження,⁴ але водночас вони здатні виступати як «націоналісти на відстані» й висувати ексклюзивні вимоги.⁵ Війна та спірний суверенітет зазвичай створюють серйозні перешкоди для демократичної поведінки діаспори, посилюючи націоналістичні настрої.⁶ Українська діаспора традиційно підтримувала демократію в Україні, протестуючи проти недемократичної політики, зокрема під час Помаранчевої революції (2004) та Революції Гідності (2014).⁷ Проте з огляду на триваючу війну та необхідність готуватися до відбудови в перші післявоєнні роки слід цілеспрямовано залучати діаспору й біженців як демократичних суб'єктів, аби запобігти небажаним змінам після завершення війни. По-третє, у 2023 році Україна розпочала процес вступу до ЄС і переговори щодо нього. Цей процес може бути тривалим і вимагає довгострокової відданості демократії від усіх сторін, а також знань і експертизи самих українців для його підтримки. Оскільки ВУС може надати частину цієї цінної допомоги та експертизи,⁸ надзвичайно важливо проактивно залучати її, щоб Україна змогла відповідати демократичним вимогам, а діаспора й біженці — брати участь у цьому процесі.

Метою цього звіту є реалізація трьох зазначених завдань і пошук відповіді на центральне питання: яким чином різні зацікавлені сторони — зокрема українське громадянське суспільство за кордоном, уряди та міжнародні організації — можуть вирішувати питання демократії та прав людини під час залучення ВУС до відбудови України? Ми зосереджуємося на українській діаспорі в Європі, де вона має можливість самоорганізовуватися та мобілізуватися на підтримку демократичних цінностей і процесів, де вона може вільно реалізовувати свої права на свободу слова та зібрань без обмежень. Цей звіт відповідає на поставлене питання, аналізуючи продемократичну роль світових українців до та після повномасштабного вторгнення Росії 2022 року; способи їхньої участі в бізнесі, соціальному та політичному підприємстві; їхнє ставлення до демократичних цінностей і процедур; а також процес вступу України до ЄС.

4 Шейн, 1999; Капур, 2010.

5 Андерсон, 1998.

6 Коїнова, 2021.

7 Коїнова, 2009; Лапшина, 2019; Олейнікова і Бає, 2021.

8 Койдель та ін., 2024.

Історична роль української діаспори у сприянні демократії

Українська діаспора виникла внаслідок кількох хвиль економічної та політичної міграції, що почалися наприкінці XIX століття, коли українці разом з іншими вихідцями зі Східної Європи емігрували до Північної Америки.⁹ Перша масштабна політична еміграція відбулася після невдалої боротьби України за незалежність (1917–1920), коли емігрантські осередки сформувалися у Празі, Варшаві, Берліні, Парижі та Відні. Після створення Української Радянської Соціалістичної Республіки в 1922 році еміграція припинилася, навіть під час Голодомору (1932–1933) — штучного голоду, що забрав життя мільйонів українців і донині широко вшановується серед українців за кордоном.¹⁰ Після Другої світової війни політичні біженці з антикомуністичними поглядами втікали зі Східної Європи, багато хто знаходив прихисток спершу у Західній Європі, а згодом переїздив до Північної й Південної Америки, де особливо гостинними були Канада та США. У 1967 році у Нью-Йорку був заснований Світовий конгрес українців, що нині є найбільшою українською діаспорною організацією з осередками у 80 країні.¹¹

Українська діаспора відігравала вагомий роль у відстоюванні продемократичних зусиль для України. Під час Холодної війни українські емігранти були активними учасниками руху «Поневолених народів», розглядаючи комуністичний уряд Радянського Союзу як ворога.¹² У другій половині 1980-х років вони підтримали рух «Рух», який виступав за державну незалежність і демократизацію.¹³ Після здобуття Україною незалежності в 1991 році кордони відкрилися, що спричинило масштабну еміграцію, зумовлену економічними й політичними чинниками. У 1990-х роках діаспора усвідомила, що демократизація є необхідною умовою для отримання підтримки Заходу у справі розбудови української державності.¹⁴ Тоді сформувалося два напрями діаспорних груп: «державники», які підтримували українську державність незалежно від її внутрішньої політики,¹⁵ та більш ліберально налаштовані, які критикували недемократичні практики держави, особливо під час і після Помаранчевої революції 2004 року¹⁶ та протестів Євромайдану 2014 року.¹⁷

Анексія Криму Росією у 2014 році започаткувала переорієнтацію діяльності української діаспори. За кордоном почали з'являтися нові громадські організації, засновані саме на продемократичних принципах і спрямовані на підтримку цінностей Революції Гідності (2014) — масштабного руху в Україні на підтримку курсу до євроатлантичної інтеграції. Серед показових прикладів — Razom у США, Euro-Maidan-Warsaw у Польщі, Prague-Maidan у Чехії та Promote Ukraine у Брюсселі. Ці організації діяли поряд із давніми діаспорними об'єднаннями, зокрема Світовим конгресом українців, чия основна місія традиційно полягала у збереженні української ідентичності, мови та культури. Також Українська православна та греко-католицька церкви, будучи центрами релігійної активності, почали включати у свою діяльність питання прав людини та політичної ситуації в Україні.¹⁸ У цей час українські організації по всій Європі продовжували надавати гуманітарну допомогу.¹⁹

9 Цей та наступний абзаци ґрунтуються на роботах: Коїнова, 2009, 2024.

10 Ніколко, 2019.

11 <https://www.ukrainianworldcongress.org/support-uwc/>

12 Шейн, 1994–1995:834.

13 Коїнова, 2009.

14 Коїнова, 2009.

15 Кузьо і Дейчаківський, 2005.

16 Коїнова, 2009.

17 Лапшина, 2019.

18 МЦРМП, 2024:9.

19 Учасник, Тренінг за участю багатьох зацікавлених сторін, організований Університетом Ворики/ОБСЕ-БДІПЛ/МЦРМП, Варшава, 27–28 червня 2024 року [далі — Багатосторонній тренінг, 2024].

Українська діаспора та переміщені особи після російського вторгнення 2022 року

Російське вторгнення 2022 року докорінно змінило динаміку всередині української діаспори.²⁰ Новоприбулі понад 6 мільйонів біженців переважно складаються з жінок і дітей. Чоловікам віком 18–60 років заборонено виїжджати з країни через вимоги мобілізації, хоча деяким це вдалося. У перші дні війни багато чоловіків повернулися з-за кордону, щоб воювати в українській армії. Біженцям було надано спеціальний тимчасовий захист через окремі програми в ЄС (Директива про тимчасовий захист), Великій Британії (Homes for Ukraine), США (Uniting for Ukraine) та інших країнах, що забезпечило їм прискорену підтримку — зокрема доступ до ринку праці, медичної допомоги, соціальних виплат та ширших гарантій.

Цей зсув у демографічній динаміці суттєво вплинув і на діяльність діаспори. Існуючі організації та нові мережі почали тісніше співпрацювати,²¹ а **гуманітарна допомога стала головним напрямом перших зусиль діаспори**.²² Точні обсяги гуманітарної допомоги залишаються невідомими,²³ оскільки українська діаспора збирала кошти як через власні мережі, так і через відомі благодійні організації — Червоний Хрест, Save the Children — як в Україні, так і за її межами. Допомога від діаспори включала, зокрема, рюкзаки для військових, набори для жертв згвалтувань у нещодавно звільнених територіях²⁴ та карети швидкої допомоги. Як зазначив один з організаторів діаспори: «Ми не рахуємо, скільки вантажівок відправили в Україну, та й багато інших організацій теж цього не роблять».²⁵ Однак із 2023 року збір коштів на гуманітарні цілі почав ускладнюватися. Активіст української діаспори у Великій Британії у червні 2024 року описав ситуацію так: «Два роки тому я міг зібрати 10 000 фунтів стерлінгів лише за п'ять днів. Тепер, після трьох тижнів збору, я ледве назбирав 3 000».²⁶

Зменшення можливостей для збору коштів на гуманітарні потреби через спад підтримки в країнах перебування спонукало до пошуку інших шляхів залучення ВУС. Такі зусилля життєво необхідні, адже однієї лише зовнішньої допомоги — від країн перебування чи ЄС — недостатньо.²⁷ **Бізнес-підприємництво** стало одним із перспективних напрямів для створення робочих місць і стимулювання інновацій для України поза межами існуючих програм. Підприємці також можуть використовувати свою унікальну «перевагу посередництва»²⁸, щоб знаходити можливості як на батьківщині, так і в країнах перебування. Хоча багато новоприбулих українських біженців зосереджені на власному виживанні за кордоном, деякі все ж розвивають підприємницьку діяльність разом із представниками давньої діаспори. Це стосується як бізнесів, перенесених з України, так і нових ініціатив за кордоном, як-от компанія «Нова пошта», що з'єднує діаспору у шістнадцяти країнах з Україною.²⁹ Важливу роль у налагодженні контактів між українськими підприємцями та бізнесом за кордоном відіграє державна агенція Ukraine Invest.³⁰ ДІА Бізнес, підрозділ Міністерства цифрової трансформації України, базований у Варшаві, допомагає поєднувати українських і польських підприємців, пропонуючи консалтингові, освітні програми та мережеві заходи. Великі інвестиції від ВУС у Європі наразі виражені слабко, однак активно розвиваються малі та середні підприємства у сферах догляду та краси, харчової продукції, дизайну інтер'єрів, готельного бізнесу та ІТ.³¹ Торгово-промислові палати України через 56 представництв посилили

20 Цей розділ частково спирається на роботу Коїнова 2024, Багатосторонній тренінг 2024 року та додаткові дослідження.

21 Звіт ОБСЄ/БДІПЛ, 2024.

22 Звіт ДЕМАС, 2022.

23 Звіт ОБСЄ/БДІПЛ, 2024.

24 Учасник, Багатосторонній тренінг 2024 року.

25 ОБСЄ/БДІПЛ 2024:21.

26 Учасник, Багатосторонній тренінг 2024 року, цит. за Коїнова 2024.

27 Пригорницька, 2024а. Ситуаційне дослідження

28 Брінкергофф, 2016.

29 Інтерв'ю Коїнова, червень 2024.

30 Інтерв'ю Коїнова, червень 2024; Нова Пошта, 2024. <https://novapost.com/Учасники>, Багатосторонній тренінг 2024 року;

31 Коїнова 2024а.

свою активність з 2022 року та забезпечили прямі зв'язки з українською бізнес-спільнотою.³² Світовий конгрес українців також приділяє увагу економічним питанням. Спільнота керувальників будівлями у Німеччині, створена як мережа випускників проєкту GIZ, започаткувала співпрацю між німецькими компаніями та українськими управлінцями, які опинилися за кордоном.³³ Українська бізнес-платформа, створена у Бельгії, об'єднала українські підприємства з можливостями фінансування від ЄС.³⁴

Соціальне підприємництво доповнює такі зусилля, адже воно має на меті перехід від гуманітарної допомоги до підтримки соціальних ініціатив та суспільної єдності України. Opora у Великій Британії відійшла від моделі пошуку житла для біженців через програму «Homes for Ukraine» і переключилася на підтримку питань, пов'язаних з візами, а також започаткувала гранти для бізнесів українських біженців (5000 фунтів стерлінгів) та менторську програму. Фонд Netherlands for Ukraine Foundation перепрофілювався на реабілітацію ветеранів, зокрема закупівлю протезів, психологічну допомогу та програму «Експерсії у майбутнє».³⁵ У Німеччині організація Blue-Yellow Cross зосередилася на створенні муніципальних партнерств і програм «міст-побратимів».³⁶ Деякі НУО, як-от Razom, співпрацюють із місцевими організаціями, щоб відновлювати житлові будинки й укриття, встановлювати системи очищення води, забезпечувати електропостачання та підтримувати приватне фермерство.³⁷ Крім того, через глобальні платформи, як-от Help Tech Without Borders і TeleHelp, українські лікарі та медики за кордоном застосовують телемедицину для допомоги постраждалим від війни.³⁸ Інші організації зосередилися на документуванні та плануванні майбутньої реставрації архітектурної та культурної спадщини.³⁹ Авторитетне Наукове товариство імені Шевченка підтримує науковців, письменників і митців, які постраждали від війни, а інші НУО працюють над розширенням можливостей молоді, зокрема через освіту.⁴⁰ В самій Україні створено Соціальний венчурний фонд для залучення та сприяння розвитку соціальних підприємств, спрямованих на відновлення соціальної тканини й подолання екологічних викликів.⁴¹

Політичне підприємництво також стало важливим інструментом у формуванні міжнародного сприйняття України та лобюванні її інтересів. У 2022 році протести діаспори засудили російську агресію, акцентуючи на стражданнях мирних мешканців і їхніх гуманітарних потребах, закликаючи до підтримки Збройних сил України та запровадження санкцій проти Росії. Тисячі прихильників, особливо із західних країн, долучилися до демонстрацій у світових столицях і поза ними, засвідчивши широку міжнародну солідарність. Згодом протести стали цілеспрямованішими. Масові акції відбулися в Австрії, Бельгії, Данії, Франції, Німеччині, Італії, Іспанії та США, щоб привернути увагу до звірств і закликати НАТО перед самітом у Вільнюсі 2023 року.⁴² Учасники протестів вимагали збільшення військової допомоги,⁴³ притягнення винних до відповідальності за воєнні злочини та припинення використання сексуального насильства як зброї війни.⁴⁴ Українська діаспора також відіграла ключову роль в організації показів фільмів про війну,⁴⁵ зокрема «20 днів у Маріуполі», який здобув премію «Оскар» за найкращий документальний фільм у 2024 році, та у протестах проти демонстрації фільму «Росіяни на війні» на Міжнародному кінофестивалі в Торонто у вересні 2024 року,

32 Койдель та ін., 2024:8.

33 Пригорницька 2024а, ситуаційне дослідження.

34 Учасник, Багатосторонній тренінг 2024 року.

35 Opora UK 2024. <https://opora.uk/>

36 Павлова, 2024а. Ситуаційне дослідження.

37 Razom, 2024. <https://www.razomforukraine.org/projects/relief/>

38 HealthTech Without Borders 2024 <https://www.htwb.org/>

39 Койдель та ін., 2024.

40 Наукове товариство імені Шевченка, 2024, <https://shevchenko.org/>

41 Український соціальний венчурний фонд, 2024 <https://www.usv.fund/en>

42 Global Ukraine, 11 липня 2024 року, <https://global-ukraine.gbhs.fr/en/news/manifestations-500-days>

43 Світовий конгрес українців, 4 січня 2024 року, <https://www.ukrainianworldcongress.org/ukrainians-rally-outside-australian-government-urging-stronger-support-for-ukraine/>

44 NPR, 30 квітня 2022 року. <https://www.npr.org/2022/04/30/1093339262/ukraine-russia-rape-war-crimes>

45 МЦРМП, 2024.

вимагаючи його скасування.⁴⁶ Через публікації, соціальні мережі та публічні дискусії активісти діаспори — зокрема пов'язані з Альянсом українських організацій та CRISP у Берліні — підвищували обізнаність про роботу російської пропаганди й просували стратегії фактчекінгу.⁴⁷

Цей короткий огляд демонструє, що ВУС проявила виняткову стійкість у підтримці України з-за кордону після 2022 року. Проте демократичний зміст їхнього внеску досі залишався обмеженим, і саме це питання розглядає цей звіт.

Демократичний потенціал діаспор

Діаспори мають значний демократичний потенціал. Деякі дослідження розглядають, як діаспори прагнуть усунути авторитарні режими, зокрема кубинська, грецька, гаїтянська, мексиканська,⁴⁸ іранська,⁴⁹ та сирійська діаспори,⁵⁰ тоді як дослідження російських вигнанців, які кидають виклик режиму Путіна, тривають. Діаспори можуть бути спостерігачами на виборах,⁵¹ фінансувати кампанії громадянського суспільства з-за кордону,⁵² а також надсилати різні види «переказів», спрямованих на створення демократичного впливу. Фінансові перекази можуть дати змогу домогосподарствам вимагати демократичної політики, як це було в Мексиці.⁵³ Соціальні перекази можуть навчати родини й друзів діаспори на батьківщині відстоювати свої права людини, зокрема через судову систему, як на Гаїті.⁵⁴ Політичні перекази можуть бути спрямовані на зміни в країні походження, які виходять за межі приватної чи соціальної сфери, охоплюючи інституції, їхню прозорість і демократичні процедури.⁵⁵ Діаспори також можуть робити внесок, обіймаючи інституційні ролі у своїх країнах походження та привносячи демократичні цінності й практики належного врядування, як у Чаді.⁵⁶

Хоча електоральна політика з-за кордону наразі не перебуває у фокусі України, з огляду на те, що країною досі керує воєнний стан, роль діаспори у майбутньому зростатиме. Екстериторіальне голосування є ключовим для реалізації демократичних прав тими, хто має подвійне чи множинне громадянство.⁵⁷ На знак визнання зусиль діаспори, яка допомагала Україні під час війни, президент Володимир Зеленський пообіцяв запровадити закон про подвійне та множинне громадянство у 2024 році, який був ухвалений Верховною Радою у червні 2025 року.⁵⁸ Закон отримав відгуки від різних організацій, зокрема від Світового конгресу українців.

46 Світовий конгрес українців, 11 вересня 2024 року, <https://www.ukrainianworldcongress.org/ukrainians-protest-russians-at-war-screening-in-toronto-initial-outcomes/>

47 Пригорницька та Павлова, 2023.

48 Шейн, 1999.

49 Міхаельсен, 2018.

50 Мосс, 2016.

51 Коїнова, 2009.

52 Шейн, 1999.

53 Ескріба-Фолч та ін., 2022.

54 Левітт, 1998.

55 Краватцек та Мюллер-Функ, 2019.

56 Брінкергофф, 2016.

57 Лафльор, 2013.

58 Стасюк у *Politico*, 18 червня 2025 року.

Вибудова довіри через визнання та участь у врядуванні

Формування довіри до уряду та між іншими суспільними акторами є ключовим у демократичному політичному устрої. Як зазначає Воррен, «довірчі відносини встановлюються тоді, коли судження про довіру зустрічаються з *гідними довіри* відповідями з боку тих, кому довіряють».⁵⁹ Довірчі відносини можуть забезпечувати позитивні стимули, посилювати соціальну співпрацю, уникати високих витрат на моніторинг і санкції, забезпечувати безпеку та визначеність, а також уможливлувати колективні дії, підкріплені доброю волею.⁶⁰ На спільних семінарах (ОБСЄ/БДІПЛ 2023, Університет Ворики/ОБСЄ/БДІПЛ 2023, Університет Ворики/ОБСЄ/БДІПЛ/МЦРМП 2024) члени ВУС заявили, що першим кроком до побудови довірчих відносин є визнання діаспори як актора іншими відповідними суспільними акторами.

У січні 2024 року під час промови з нагоди Дня Соборності Президент Зеленський відзначив внесок «мільйонної діаспори... яка збирає, знаходить, пакує та доставляє все необхідне для перемоги... яка не забула своїх коренів і не дозволяє світові забути про Україну».⁶¹ Це підготувало підґрунтя для відкриття Міністерства національної єдності у грудні 2024 року та впровадження наступних інституційних реформ.

2024 рік відзначився безпрецедентною підтримкою та **визнанням** внеску ВУС з боку українського уряду. Члени ВУС давно прагнули такого визнання, адже вважають себе активними учасниками відновлення України та її довгострокового розвитку. Попри різні думки щодо того, як їх варто називати (наприклад, діаспора, емігранти, українці, які живуть за кордоном, мігранти), вони прагнуть сформуванню скоординований голос для відновлення України.⁶²

Попри певний прогрес, залишаються виклики, оскільки ширші суспільні настрої щодо діаспори продовжують зазнавати впливу радянських спадків і нових образ. Ставлення почало змінюватися після 2014 року, а особливо після 2022-го. Водночас від'їзд понад 6 мільйонів біженців загострив деякі розколи, створивши розрив між тими, хто залишився в Україні під час війни, і тими, хто тепер живе за кордоном. Хоча зусилля ВУС були визнані українським урядом, їхній внесок залишається мало помітним у межах українського суспільства. Це визнання є вирішальним для зміцнення соціальної згуртованості та могло б бути ефективніше досягнутим, наприклад, завдяки використанню місцевих медіа для висвітлення цього внеску й допомоги у формуванні довіри.

Побудова довіри через визнання ВУС передбачає участь багатьох акторів, зокрема урядів країн перебування. Показовим прикладом є вплив міста Кельн, яке відзначило НУО Blue-Yellow Cross Орденом за заслуги. Це офіційне визнання надало НУО видимості, тож коли у 2023 році була сформована регіональна співпраця між Північним Рейном-Вестфалією та Дніпропетровською областю, організацію вже сприймали як партнера, що сприяє цій співпраці. Поза межами офіційного визнання, робота у змішаних командах із спільною метою — наприклад, німці й українці, які разом працюють у межах цього партнерства — є важливою для формування довіри та вкорінення ініціатив у громаді.⁶³

Одним із найбільших кроків, які зробив український уряд для вибудови довіри та налагодження тісніших зв'язків зі своєю діаспорою та мігрантськими громадами за кордоном, стало створення ініціативи Центрів єдності, яка до цього впроваджувалася Міністерством національної єдності у співпраці з урядами європейських країн, Європейською комісією та міжнародними організаціями, а на разі реалізується під егідою Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України. Центри єдності мають на меті надати українцям за кордоном можливість реалізовувати себе незалежно від того, чи вони повернуться, чи залишаться;

59 Воррен, 2018:77, курсив в оригіналі.

60 Те саме, 77.

61 Промова Президента України з нагоди Дня Соборності, 22 січня 2024 року, <https://tinyurl.com/mrxnac5h>

62 ОБСЄ/БДІПЛ 2024:30.

63 Абзац на основі роботи Павлова 2024b, ситуаційне дослідження; Учасник, Багатосторонній тренінг, 2024 року.

налагоджувати тісніші зв'язки з громадянами України та забезпечувати допомогу в адміністративних питаннях. Багато інших послуг, які планується надавати в Центрах єдності, такі як культурні заняття, школи української мови й клуби, сприятимуть збереженню культурної та національної ідентичності й підтримці зв'язку з Україною, через що уряд сподівається визнати величезні зусилля ВУС та зміцнити громадянську довіру.

Як підкреслили учасники варшавського навчання (2024), існують додаткові шляхи й актори, які можуть визнати ВУС. ВУС може залучатися через участь у врядуванні — безпосередньо або в консультативній ролі — під час формування політики та в процесах ухвалення рішень українського уряду й різних інституцій, особливо при розробці стратегій, що стосуються діаспори та біженців. Він також може робити внесок у ширші стратегії відновлення, передбачені для України. Українські посольства могли б залучати представників ВУС під час ухвалення певних рішень, а також конкретним чином інтегрувати їх у процес відновлення країни. З огляду на те, що тимчасовий захист для українських біженців неодноразово подовжувався з 2022 року, рішення, ухвалювані державами перебування та ЄС щодо нових механізмів захисту, також могли б включати відповідних представників ВУС. Крім того, приватні актори, такі як компанії та бізнеси, могли б визнавати ВУС, використовуючи їхній досвід.

Демократичні цінності

ВУС у Європі користується доволі сприятливими умовами щодо **свободи зібрань та створення асоціацій**, оскільки закони держав перебування, що регулюють створення асоціацій, є відносно відкритими. Українці, які проживали за кордоном до початку повномасштабного вторгнення, а також ті, хто прибув під тимчасовий захист, мали свободу мирно збиратися у публічних місцях і висловлювати свої погляди у формах різних протестів, маршів, адвокаційних акцій та інших заходів. Ці зібрання здебільшого були мирними та збирали сотні й тисячі прихильників, включно з представниками місцевого населення, сприяючи формуванню єдиного голосу та переданню важливих повідомлень, необхідних для ухвалення певних рішень. Світовий конгрес українців та його відділення у світі протягом десятиліть сформували сталі структури, а нові з'явилися після 2014 року. Основним викликом після 2022 року стало те, що мережі біженців і діаспори здійснювали гуманітарну діяльність, проте офіційно зареєстрованих організацій біженців було небагато, якщо аналізувати з точки зору свободи асоціацій. Біженці, зосереджені на власному виживанні, стихійно долучалися до допомоги тим, хто залишився в Україні, без значної координації та працюючи невтомно, щоб забезпечити підтримку, водночас поєднуючи роботу, догляд за дітьми, допомогу родині та інші обов'язки. Багаторічний волонтерський досвід також призвів до вигорання. У результаті дедалі більше лунають заклики до більш структурованого підходу та професіоналізації цього сектора.⁶⁴

Для того щоб ВУС ефективно залучалася, визнавалася та консультувалася у відповідних процесах ухвалення рішень, політикам потрібно знати, до яких організацій звертатися. Це потребує всеосяжного картування організацій,⁶⁵ а також трансформації мереж у організації як юридичні особи. Лише тоді, коли ці організації будуть офіційно зареєстровані, ВУС зможе систематично включатися до проєктів і програм, оскільки юридичні особи можуть ставати формальними партнерами та проходити процедури належної перевірки, що часто є вимогою для співпраці з діаспорними акторами. Таким чином, одним із головних шляхів підтримки ВУС як демократичного актора є сприяння його організаційному становленню та офіційній реєстрації.

Крім того, для повноцінного залучення ВУС, окрім всеосяжного картування організацій, ініціатив і громад, участь діаспори потребує поєднання з нарощуванням потенціалу. Багато організацій відрізняються за розміром, структурою й ресурсами, і багато хто з них стикається з нестачею фінансування та персоналу. Це підкреслює нагальну потребу у розбудові потенціалу. Набуття знань із політики, врядування, адвокації та розвитку громад, а також забезпечення діаспори практичними навичками управління проєктами й фандрейзингу, лідерства й врядування, адвокації, комунікації та зв'язків із медіа, моніторингу й оцінювання — це інструменти розширення можливостей, які посилять організації та громади діаспори, зробивши їх більш упевненими, спроможними та взаємопов'язаними. Завдяки цьому вони зможуть відігравати значнішу роль як партнери у політичній участі та розробці політики, особливо у тих питаннях, які стосуються українців, що були переміщені, та мігрантських громад.

Свобода вираження поглядів є ще однією ключовою демократичною цінністю, якою ВУС значною мірою користується в Європі, хоча існують певні виклики. Один із них — як доносити повідомлення до загальнонаціональних медіа. У той час як звичайні комунікації всередині ВУС відбуваються через соціальні мережі, канали Telegram, WhatsApp і LinkedIn, загальнонаціональні медіа було важче залучати. Навіть у розпал гуманітарних кампаній 2022 року, як зазначає спостерігач із Великої Британії, загальнонаціональні медіа говорили про масштабну гуманітарну діяльність суспільств країн перебування, а не підкреслювали внесок саме ВУС чи посилювали їхній голос.⁶⁶ Зі зменшенням уваги медіа до України активісти ВУС продовжують шукати способи публікувати свої ідеї у великих виданнях, щоб охоплювати ширші аудиторії.

64 Учасники, Багатосторонній тренінг 2024 року.

65 ОБСЄ/БДІПЛ 2024.

66 Обговорення в малих групах, Багатосторонній тренінг 2024 року.

Виклики свободі вираження виникають і більш опосередкованими шляхами, коли українці за кордоном зіштовхуються з наслідками російської дезінформації, які вони намагаються активно долати. Такі виклики існують у всіх досліджуваних країнах перебування. Тому життєво важливо визнавати внесок ВУС на місцевому рівні в країнах перебування. Це не лише відкриває можливості для майбутнього партнерства в проєктах, а й для зміни думок, адже українці безпосередньо взаємодіють із місцевим населенням, яке може ставати мішенню дезінформаційних кампаній.⁶⁷ З 2022 року внаслідок повномасштабного вторгнення Росії групи діаспори та мігрантські громади постали як захисники українського нарративу за кордоном, мобілізуючи безпрецедентну підтримку для своєї країни. Така видимість закономірно зробила їх також мішенню дезінформації та пропаганди. Тому для збереження довіри та єдності, а також для мобілізації підтримки міжнародної солідарності абсолютно необхідно забезпечити діаспору навичками стратегічної комунікації, зв'язків із медіа та антипропагандистськими стратегіями. Щоб задовольнити цю потребу, МЦРМП надав цільові тренінги для зміцнення комунікаційних можливостей української діаспори. Навчання охоплювали кризову комунікацію, сторітелінг, зв'язки з громадськістю, взаємодію з медіа та, найголовніше, стратегії протидії дезінформації й пропаганді. Такі адаптовані тренінги допомагають лідерам ВУС не лише відстоювати інтереси України, а й ставати ефективними комунікаторами, які залучають міжнародні аудиторії та захищають українську спільноту від хибних і шкідливих нарративів.

Різноманіття, права людини та права меншин є основоположними для ліберальних демократій, але водночас найскладнішими для реалізації навіть у мирний час. У воєнний час права людини часто обмежуються міркуваннями безпеки та ефектом «об'єднання навколо прапора», що посилює національну єдність, зменшуючи увагу до різноманіття. Діаспора також може робити внесок, розширюючи свої послуги та підтримку на переміщених неукраїнців, які проживали в Україні до війни (і тепер перебувають у ЄС під тимчасовим захистом), зокрема на неукраїнських членів родин, забезпечуючи задоволення їхніх потреб і прав на національну/культурну ідентичність та людський капітал у межах ширшого українського суспільства.

Члени ВУС активно привертати увагу до серйозних **порушень прав людини, яких зазнають українці під російською окупацією**, особливо після оприлюднення доказів зґвалтувань, тортур та інших знущань, зокрема на деокупованих територіях. Наприклад, у квітні 2022 року в Берліні відбулася потужна демонстрація українських жінок проти використання сексуального насильства як зброї війни.⁶⁸ У той час як Центр громадянських свобод в Україні задокументував понад 68 000 випадків злочинів, скоєних російськими військами,⁶⁹ подібна робота відбувалася також у колах діаспори та біженців. Організації за кордоном, такі як Project Sunflowers, Центр документування воєнних злочинів у Польщі та Ukraine Legal Network у Нідерландах, зафіксували порушення прав людини та травматичний досвід українських біженців, які втекли від війни.⁷⁰

На тлі бомбардувань і обстрілів військової та цивільної інфраструктури в Україні питання різноманіття не було у центрі обговорень у самій Україні та для України, хоча воно й залишається важливим і має вирішуватися діаспорою.⁷¹ Значна увага була зосереджена на **правах українських жінок**, особливо з огляду на те, що серед біженців переважають саме жінки.⁷² Багато обов'язків в Україні лягло на плечі жінок, тоді як чоловіки беруть участь у бойових діях на передовій. Українки перебрали на себе багато ролей, які традиційно виконували чоловіки, зокрема водіїв вантажівок, будівельників і саперів.⁷³ Очікується, що ці ролі розширяться ще більше після війни. Крім того, жінки вже зараз несуть і, ймовірно, продовжуватимуть нести тягар підтримки ветеранів, які повертаються, багато з яких можуть зіштовхнутися з психологічними викликами. Тому

67 Учасники, Багатосторонній тренінг, 2024. Див. також Пригорницька та Павлова, 2023.

68 NPR, 30 квітня 2022 р., <https://www.npr.org/2022/04/30/1093339262/ukraine-russia-rape-war-crimes>

69 PBS, 24 квітня 2024 р.

70 ОБСЄ/БДІПЛ 2024, Коїнова 2024а.

71 Інтерв'ю Коїнової в Німеччині, липень 2024 р.

72 Наступні абзаци засновані на дискусіях під час пленарних і секційних засідань Багатостороннього тренінгу 2024 року. Див. також: Звіт Ukrainian House, 2025.

73 The European Correspondent, 14 липня 2024 р., <https://www.europeancorrespondent.com/r/ukraines-war-challenges-traditional-gender-roles>

діаспора не може підтримувати жінок ізольовано; їй також необхідно опосередковано сприяти поліпшенню їхньої ситуації, створюючи програми для подолання психологічних проблем, із якими стикаються ветерани, що повертаються.⁷⁴

Крім того, організації ВУС нині активно виступають за захист жінок і дітей за кордоном. Наприклад, World Federation of Ukrainian Women's Organizations відіграла ключову роль у налагодженні зв'язків між жінками-активістками за кордоном і тими, що залишаються в Україні.⁷⁵ Association of Women in Great Britain, яка є частиною AUGB та традиційно зосереджується на історії й культурних справах українок, допомогла біженкам знайти роботу, проводила семінари й виступала посередником у співпраці з місцевими групами. Ukrainian House у Польщі став учасником дослідження, яке висвітлює низову жіночу активність українок і значну гуманітарну допомогу.⁷⁶

Втім, потреби жінок і дітей мають бути краще зрозумілими, а діаспора може ще більше сприяти цій дискусії. Потрібні додаткові зусилля, щоб створювати кращі можливості для освіти й працевлаштування жінок-біженок, адже багато хто з них працює на посадах, що не відповідають їхній кваліфікації.⁷⁷ Діаспора відіграє ключову роль у цих починаннях, допомагаючи тим, хто нині перебуває за кордоном, щоб у разі повернення в Україну вони були забезпечені необхідними навичками, знаннями й досвідом. Крім того, під час війни зростає рівень торгівлі жінками. Діаспора може підвищувати обізнаність, підтримувати жертв і налагоджувати діалог як з урядом України, так і з урядами країн перебування, як це робив МЦРМП разом із партнерами з Грузії. Жіночі діаспорні організації особливо добре підготовлені для того, щоб виступати посередниками, скеровувати постраждалих і допомагати їм отримати подальшу підтримку в країні перебування.⁷⁸

Обговорення щодо **українських чоловіків за кордоном** було складнішим через питання військового призову. У перший місяць війни понад 66 200 чоловіків повернулися з-за кордону, щоб боронити свою батьківщину.⁷⁹ Однак великі втрати, яких зазнали військові підрозділи протягом останніх двох років, серйозно виснажили їхній склад, що призвело до зниження ентузіазму серед добровольців і зростання тиску на розширення мобілізації.⁸⁰ Також багато чоловіків змогли легально або нелегально залишити Україну й нині перебувають у західних країнах. За даними Eurostat, серед 4,3 мільйона українців, які нині проживають у ЄС, приблизно 860 тисяч — чоловіки.⁸¹ У спірному кроці між квітнем і травнем 2024 року уряд України тимчасово припинив прийом заяв у консульствах від чоловіків призовного віку.⁸² Втрата важливих документів для чоловіків може поставити під загрозу їхні права людини не лише як громадян України, але й за кордоном, оскільки вони можуть втратити доступ до житла й соціальних виплат, що надаються лише власникам чинних паспортів.⁸³ Відтоді консульські служби відновили оформлення таких документів, проте чоловіки віком 18–60 років, які проживають за кордоном, тепер також повинні пред'являти актуальний військовий обліковий документ.⁸⁴ Український уряд намагався заохочувати чоловіків призовного віку повертатися й створив добровольчий підрозділ — Ukrainian Legion, базований у Польщі, відкритий для українських громадян у ЄС, який до січня 2025 року отримав 1300 заяв.⁸⁵

Війна також додатково підкреслила важливість підвищення обізнаності щодо **прав ЛГБТК+** громадян України на міжнародному рівні. Нині одностатеві шлюби залишаються забороненими Конституцією України 1996 року, яку неможливо змінити під час воєнного стану. Тому діяльність ЛГБТК+ українців за кордоном була вкрай важливою як для захисту прав цієї меншини серед біженців, так і для створення безпечних квір-просторів. Вони також були дієвими

74 Багатосторонній тренінг 2024 року.

75 Коїнова 2024а.

76 Ukrainian House та ін., 2025.

77 Deloitte та УВКБ ООН 2025.

78 Учасник, Багатосторонній тренінг 2024 року.

79 Reuters, 5 березня 2022 р., <https://tinyurl.com/48tph87e>, building on Koinova 2024a.

80 The Guardian, 29 червня 2024 р., <https://tinyurl.com/2jzkr92w>

81 Reuters, 23 квітня 2024 р. <https://tinyurl.com/pwy49hje>

82 LRT, 17 травня 2024 р. <https://tinyurl.com/4dc3vtv5>

83 The Loop/ECPR Blog, 2024. <https://tinyurl.com/3bdwyjdx>

84 Visit Ukraine, 2025, <https://tinyurl.com/5xf2pe84>

85 Kyiv Independent, 11 січня 2025 р, <https://tinyurl.com/8dzdwcuw>

дієвими у підвищенні обізнаності, відстоюванні прав і тиску з-за кордону з метою запровадження подальших реформ в Україні. Попри початкові обмеження, досвід вимушеної еміграції сприяв примиренню в цій групі та її інтеграції до основних діаспорних організацій. **Квітне Квір**, перша українська ЛГБТК+ організація, створена у Німеччині у 2023 р., є показовим прикладом такої активності, яку підтримав Союз українських організацій у Німеччині для встановлення зв'язків з іншими українськими діаспорними ініціативами. Як помітний актор у Німеччині, Квітне Квір відстоює впровадження антидискримінаційної політики в Україні, бере участь у публічних дебатах щодо прав людини та організувала панельну дискусію про одностатеві шлюби під час Берлін Прайду.⁸⁶ ЛГБТК+ за кордоном також відстоюють реєстрацію одностатевих партнерств, перебуваючи в ЄС, щоб посилити тиск ЄС на Україну.

Крім того, **люди з інвалідністю** стали більш помітними під час війни. Наразі в Україні проживає 3 млн людей з інвалідністю.⁸⁷ Очікується, що ця кількість зростатиме через воєнні поранення та травми. Російське вторгнення непропорційно сильно вплинуло на вразливі групи, зокрема на осіб з інвалідністю. Хоча чинна державна політика зосереджена на ветеранах з інвалідністю, існує суттєвий розрив у забезпеченні умов для невійськових осіб з інвалідністю, де потрібні подальші реформи. Роль ВУС може бути вирішальною, адже Україна потребує внеску інших країн та їхніх міністерств соціальних справ щодо найкращих практик у вирішенні цих питань. Знання та адвокація від членів ВУС можуть бути корисними у двох аспектах: подоланні інституціалізації людей з інвалідністю та вдосконаленні системи визначення інвалідності, яка наразі не відповідає сучасним міжнародним стандартам. Такі організації, як Fight for Right, що базується в Україні та успішно налагодила зв'язки з діаспорою, можуть привнести найкращі практики позитивної дискримінації — наприклад, як надати людям з інвалідністю доступ до безбар'єрного транспорту, будівель та ринку праці, як це зроблено в Німеччині, та забезпечити їхню участь у процесах працевлаштування.⁸⁸ Вони також можуть співпрацювати з відповідними українськими інституціями та установами країн перебування, щоб впливати на Україну задля впровадження реформ, а також здійснювати адвокацію в контексті вступу України до ЄС для забезпечення дотримання стандартів у сфері прав людини.

ВУС може також долучатися до питань **бізнесу та прав людини**. З 2021 р. національна стратегія України з прав людини включає спеціальний розділ (16), присвячений бізнесу та правам людини, з планом дій, ухваленим до 2030 р., для просування принципів соціально відповідального бізнесу відповідно до настанов ОЕСР та Глобального договору ООН.⁸⁹ Така діяльність буде вкрай важливою для економічної відбудови України, оскільки інвестиції, бізнес і корпорації, що працюють в Україні, повинні підтримувати соціально відповідальні практики. У міру посилення дискусій у рамках Форуму ООН з питань бізнесу та прав людини та оцінювання України за її новими стандартами українські діаспорні організації можуть брати участь у цих обговореннях і надавати свій громадянський голос і експертизу. ВУС також може поєднувати бізнес з організаціями, що представляють недостатньо представлені групи, слугувати інформаційним пунктом і пояснювати, як стало працевлаштовувати соціально вразливі групи, спираючись на досвід різних країн перебування. Діаспорні бізнес- та соціальні підприємці також можуть упроваджувати соціально відповідальні практики у своїх власних компаніях. Великі приватні донори можуть стикатися з викликами щодо дотримання соціально відповідальних практик, оскільки умови дотримання прав людини висувуються урядами країн перебування та ЄС при наданні грантів і кредитів; однак може бути складно застосувати ці умови до приватних суб'єктів.⁹⁰ Тому діаспорні організації могли б стати партнерами у впровадженні добровільних заходів корпоративної соціальної відповідальності, реалізації корпоративного громадянства та моніторингу практик.

Робота з **етнонаціональними меншинами** під час війни є найбільш складною серед усіх питань різноманіття, пов'язаних із правами людини. Це зумовлено тим, що етнонаціональні меншини можуть бути залучені до підриву

86 На основі: Павлова 2024b, ситуаційне дослідження.

87 Reliefweb, 10 червня 2024 р. <https://tinyurl.com/yjztwzn>

88 Щодо законодавства Німеччини та антидискримінації, пов'язаної з людьми з інвалідністю, див.: <https://tinyurl.com/msjbrm8s>

89 Харківський міжнародний юридичний форум, 2021, <https://legalforum.nlu.edu.ua/en/events/business-and-human-rights/>

90 Інтерв'ю з Коїновою, онлайн, травень 2024 року.

державності навіть у мирний час, як показали наукові дослідження.⁹¹ Налагодження контактів із деякими етнічними меншинами в діаспорних колах не є настільки складним, якщо вони не сприймаються як потенційна загроза безпеці. Наприклад, українські діаспорні групи виявили високу підтримку щодо татар, багато з яких залишили Крим після його анексії Росією у 2014 році. Українські парасолькові організації за кордоном — такі як Ukrainian Institute у Лондоні та Ukrainian House у Варшаві — організовували заходи, присвячені історії та культурі татар.⁹²

Залучення ромських біженців з України було більш складним завданням, оскільки вони зазнали подвійної дискримінації — як біженці та як роми — і піддавалися перехресному впливу «расизованого виключення, системної занедбаності та суттєвих прогалин у політичних відповідях».⁹³ Як визнали українські діаспорні активісти з Німеччини, можна було зробити більше для захисту прав українських ромських біженців у країнах перебування.⁹⁴ В Угорщині на підставі суперечливого закону ромських біженців виселили з їхніх урядових притулків.⁹⁵ Подібні виклики спостерігалися й по всій Європі. Водночас існують і найкращі практики. Так, у Польщі Центральна рада ромів була активною як посередник та у підвищенні обізнаності про українських ромських біженців, використовуючи свої контакти з політиками, намагаючись винести ромське питання на порядок денний та залучаючи інші НУО і приватних донорів на міжнародному рівні.⁹⁶

Еміграція з України після вторгнення Росії також торкнулася великих етнонаціональних меншин. Деякі з них мають **споріднені держави в Європі** — Болгарію, Угорщину та Румунію. Представники цих меншин займалися гуманітарною та іншою волонтерською діяльністю за кордоном.⁹⁷ Найбільші виклики походять від національної та мовної політики, пов'язаної з Росією. Українські активісти, зокрема, наголошують, що влада країн перебування має більш чутливо ставитися до потреб українців за кордоном і працювати над створенням безпечніших просторів для них.⁹⁸

Крім того, зростає тиск у діаспорі на вивчення й використання української мови, що контрастує з політикою Росії, спрямованою на підірив української ідентичності, мови та історії. Український уряд також розглядає збереження культурної та мовної ідентичності українців за кордоном як ключове завдання, щоб запобігти подальшій асиміляції.⁹⁹ Центри єдності або аналогічні громадські центри, які наразі створюються за кордоном, мають підтримувати українських мігрантів у збереженні їхньої національної та культурної ідентичності, забезпечуючи курси української мови та програми культурного збереження.

91 Брубейкер 1993.

92 The Ukrainian Institute, Лондон, 23 травня 2024 р. <https://tinyurl.com/37hvtjt3>

93 German Marshall Fund, грудень 2024 року. <https://tinyurl.com/2n373vn9>

94 Семінар між Університетом Ворики/ОБСЄ/БДІПЛ Workshop, Варшава, 3 липня 2023 р.

95 Kyiv Independent, 22 серпня 2024 р.

96 Учасник, Багатосторонній тренінг 2024 року.

97 Бесіда Коїнової з болгарками з Бессарабії, липень 2024 року, Болгарія; див. також Ukrinform, 07.06.2024, <https://tinyurl.com/y2k7kcck>; Infopost, 03.04.2024, <https://tinyurl.com/mtyakxkr>

98 Багатосторонній тренінг 2024 року.

99 Учасник, Багатосторонній тренінг 2024 року.

Демократичні інститути та процедури

У цьому розділі розглядаються наявні чи потенційні внески ВУС у різні демократичні інститути та процедури в Україні. Інститути в демократичних режимах створені таким чином, щоб забезпечити участь безпосередньо чи через вибори, гарантувати відкриту й чесну конкуренцію за владу на основі народного голосування, вимагати підзвітності урядів і циркуляції еліт, а також забезпечувати форум для обговорення політичних питань і різних соціальних інтересів.¹⁰⁰ Для діаспор наявність громадянства країни походження є ключем до можливості голосувати з-за кордону, що є поширеною рисою демократичних режимів, балотуватися на виборні посади, брати участь у референдумах і займати керівні ролі в різних гілках влади.¹⁰¹

Наявність українського громадянства є необхідною умовою для обіймання урядових посад. Із часів Революції Гідності 2014 року Україна активно залучала високопрофільних фахівців із великим міжнародним досвідом для того, щоб вони допомагали центральному уряду та сприяли демократичним реформам. Однак більшість українців, які мешкають за кордоном, досі обмежені в можливості брати на себе такі ролі. Вони можуть працювати радниками, але щоб бути фактичними ухвалювачами рішень, необхідно мати українське громадянство.¹⁰² Німецька GIZ має спеціальну програму для розвитку дорадчих компетенцій і сприяння обміну знаннями, відправляючи експертів із діаспори до країн їхнього походження, включно з Україною. Мета — надати професійну експертизу різним інституціям, зокрема міністерствам та інститутам громадянського суспільства.¹⁰³ Крім того, в Україні був започаткований пілотний проєкт «Create Ukraine» спільно з Міністерством економіки та Київською школою економіки. Цей проєкт спрямований на залучення талановитої молоді, яка повертається з-за кордону, до процесів державотворення та впровадження змін.¹⁰⁴

ВУС також може відігравати роль у підтримці **місцевого й регіонального врядування**, громадянського суспільства та бізнесу, спираючись на реформи децентралізації, які були інституціалізовані в Україні з 2014 року. Тут основна увага приділяється підтримці регіональних органів влади та територіальних громад (громад), які об'єднали менші муніципалітети у більші в рамках реформи децентралізації.¹⁰⁵ Громади відповідають за планування розвитку, збір місцевих податків та ухвалення важливих рішень щодо проєктів місцевого значення, таких як освіта, охорона здоров'я, спорт, культура та соціальний захист.¹⁰⁶ Вони здійснюють такі повноваження через місцеві й регіональні ради та їхні виконавчі органи.¹⁰⁷ У 2014–2022 роках українські діаспорні організації поступово почали розвивати довгострокові відносини з громадами та місцевими організаціями.¹⁰⁸ Однак ці відносини здебільшого залишаються неформальними та базуються на довірі. Існує два основні шляхи, через які ВУС може здійснювати більш інституціалізований вплив на місцеві справи в Україні: через муніципальні партнерства та шляхом з'єднання місцевих організацій із діаспорними мережами й організаціями на принципах трансмісцевості, зокрема через земляцькі об'єднання.¹⁰⁹

В Україні тривають зусилля громад і місцевого громадянського суспільства зі створення **партнерських проєктів між муніципалітетами та регіонами за кордоном**.¹¹⁰ Муніципальні партнерства набули значення в Україні як відмінний інструмент для обміну досвідом, розвитку потенціалу та впровадження інновацій.¹¹¹ Наприклад, такі зусилля між Чернівцями в Україні та Аахеном у Німеччині включали участь кафедри ЮНЕСКО

100 Лакгем та ін., 2000:6.

101 Коїнова 2009, 2021, Брінкергофф 2016, Гемлен 2019.

102 Учасник, Багатосторонній тренінг 2024 року.

103 GIZ, Shaping Development-Oriented Migration, 2023. <https://tinyurl.com/37yu6ujz>

104 Create Ukraine 2025, <https://foundation.kse.ua/en/create-ukraine/>

105 Коїнова, 2024b. Translocalism Policy Memo.

106 Умланд і Романова 2019.

107 PONARS, 19 вересня 2023 р., <https://decentralization.ua/en/news/17176>.

108 Те саме.

109 Коїнова, 2024b. Translocalism Policy Memo.

110 роботиАбзац підготовлено на основі: Койдль, Коїнова, Павлова та Пригорницька, 2024, якщо не вказано інше.

111 Cities4Cities, <https://cities4cities.eu/long-term-intermunicipal-partnerships/>

в Аахенському університеті для розробки плану реконструкції головної вулиці Чернівців. Крім того, громади розвивають транснаціональний діалог з інституціями ЄС через муніципальних службовців у представництвах, розташованих у Брюсселі, накопичуючи експертизу щодо того, як працюють інституції ЄС. Вони також з'єднують місцеві муніципалітети з Європейським комітетом регіонів. Така екстериторіальна діяльність українських громад добре підходить для надання інформації про місцевості інвесторам і мобілізації ресурсів для інших проєктів, пов'язаних із відбудовою України на місцевому рівні.¹¹² Водночас вона ще не врегульована, і багато комунікацій досі мають відбуватися через посольства.¹¹³ Діаспорні НУО можуть відігравати активну партнерську роль у таких партнерських проєктах, як у наведеному прикладі (Північний Рейн-Вестфалія, Німеччина — Дніпропетровськ, Україна). Водночас такі двосторонні проєкти-побратимства не є виключно діаспорними ініціативами. Діаспора може бути партнером у багатосторонніх відносинах.

Інший спосіб, як діаспора може здійснювати цілеспрямований вплив на місцеве врядування, — це підтримка локальних потреб *трансмісцево*. Це означає, що сильне відчуття належності людей до певного місця походження може стати додатковим ресурсом для підтримки його потреб.¹¹⁴ Тобто село, місто чи інший населений пункт мають сталі зв'язки з вихідцями з цього місця, які нині живуть за кордоном або переїхали в інші регіони країни.¹¹⁵ Наприклад, Вінницька область має розвинені мережі людей, які тепер живуть у різних країнах або стали внутрішньо переміщеними особами в Україні. Виникають локальні зв'язки «місцевість до місцевості», у межах яких діаспора бере участь в обмінах, що включають обмін інформацією, ідеями, товарами, коштами, візитами, комунікаціями, послугами, робочою силою та іншим.¹¹⁶ Ці зв'язки більше не є двосторонніми — муніципалітет до муніципалітету — а багатовекторними, адже охоплюють діаспорні спільноти з різних куточків світу, які походять із того самого місця або відчують належність до нього.¹¹⁷ Такі багатовекторні зв'язки мають значний потенціал розвитку, оскільки діаспори схильні співпереживати проблемам родини, друзів і ширших спільнот, що залишилися «вдома». Трансмісцеві обміни можуть виявлятися у гуманітарній допомозі, відбудові житла, участі у місцевих виборах, реалізації бізнесових і соціальних інвестиційних проєктів та інших видах діяльності на місцях.¹¹⁸

Земляцькі об'єднання (НТА), створені в Латинській Америці та Африці, є прикладом таких трансмісцевих зв'язків. Вони складаються з розширених родин або людей, які походять із того самого міста чи села, і безпосередньо реагують на конкретні потреби громади. Такі потреби зазвичай з'ясовуються під час візитів членів діаспори до рідного міста і часто стосуються будівництва шкіл, оновлення громадської інфраструктури, допомоги у сфері охорони здоров'я, підтримки церков і благоустрою міста тощо. Лідери земляцьких об'єднань зазвичай обираються демократично членами ради й співпрацюють із різними інституціями на місцевому рівні, зокрема з мерами та муніципальними керівниками.¹¹⁹ В Україні громади можуть ініціювати такі ще недостатньо розвинені відносини, рекламуючи потреби проєктів через соціальні та локальні медіа, які відстежують діаспори певних регіонів із-за кордону. Громади також можуть розробляти рамки для цих проєктів, щоб вони спільно фінансувалися й управлялися у співпраці з ВУС.¹²⁰

ВУС також може відігравати роль у підтримці *євроінтеграції України*, хоча це міждержавний процес із обмеженим простором для інституційної участі діаспор. Є очевидна потреба пояснювати процес інтеграції до ЄС членам ВУС через ініціативи з розвитку потенціалу та визначати всі ролі, які вони можуть відігравати.¹²¹

112 Те саме.

113 Учасник, Багатосторонній тренінг 2024 року.

114 Аппадурай 1995.

115 Коїнова, 2024b. *Translocalism Policy Memo*.

116 Бунчуй-Пет 2014.

117 Учасник, Багатосторонній тренінг 2024 року.

118 Коїнова, 2021.

119 Ороско спільно з Лапуант 2004.

120 Коїнова, 2024b. *Translocalism Policy Memo*, Обговорення, Багатосторонній тренінг 2024 року. Багатосторонній тренінг 2024 року.

121 Багатосторонній тренінг 2024 року.

Члени ВУС можуть зберігати доступ до інституцій держав перебування, де формуються політики ЄС щодо України.¹²² Враховуючи, що окремі країни мають право вето на початок і завершення різних переговорних розділів, адвокація та налагодження мостів ВУС можуть бути корисними через такі механізми, як громадські ініціативи, дискусії та асамблеї. ВУС також може долучатися до громадянського суспільства та профспілок у країнах перебування, поширювати меседжі через традиційні та соціальні медіа, дотримуючись підходу «все суспільство».¹²³ Важливо також, як і в інших діаспорах, брати участь у партійній системі окремих держав — членів ЄС та поступово сприяти кар'єрі політиків і представників українського походження. Згодом ці представники можуть стати депутатами Європейського парламенту та інших інституцій ЄС.¹²⁴

ВУС може додатково впливати на переговори щодо вступу до ЄС шляхом прямої взаємодії з інституціями ЄС, такими як Європейська комісія, Європейський парламент (найбільш відкритий серед усіх інституцій ЄС для доступу діаспори), Європейська служба зовнішніх дій та брюссельські аналітичні центри, аби висвітлювати різні питання. Європейський комітет регіонів відіграв ключову роль у прийомі представників місцевого самоврядування (зокрема з Вінницької та Луцької громад).¹²⁵ Представники місцевого самоврядування могли б діяти й як «міські амбасадори» у Європі, водночас забезпечуючи співпрацю та координацію з місцевими посольствами.¹²⁶ Також організація Promote Ukraine від 2022 року підтримує Ukraine Hub у Брюсселі, де працює понад 100 волонтерів, проведено понад 70 демонстрацій і 50 закритих зустрічей із політиками, а також надається допомога українським біженцям у Бельгії.¹²⁷ Використовуючи свою подвійну присутність у Брюсселі, Promote Ukraine також прагне впливати на зовнішню політику Бельгії щодо України. Наприклад, організація проводила протести із закликами до уряду Бельгії розірвати газові контракти з російськими постачальниками.¹²⁸ Міжнародний центр із розвитку міграційної політики (МЦРМП) також активно залучав діаспору ВУС у Брюсселі через публічні дискусії високого рівня, у тому числі щодо ролі людського капіталу у стійкості та відбудові України.¹²⁹

ВУС може також надавати експертизу під час переговорів щодо різних розділів, що ведуть до інституційних реформ. Щоб розширити можливості діаспори, можна створити Консультативний орган ВУС при уряді України, який надавав би поради, відгуки та пропозиції щодо різних розділів і відповідних для них інституцій в Україні, зокрема Міністерства закордонних справ, Міністерства освіти та Міністерства економіки.¹³⁰ Водночас українці важливо отримувати орієнтири від уряду України в цьому технічному та політичному процесі, аби необхідна експертиза передавалася у потрібний момент, коли певні розділи відкриті для переговорів, а інші закриті. Залучення членів діаспори до цих експертних груп може відповідати роботі, яку слід виконати щодо різних розділів — наприклад, транспорту та сільського господарства. Це можна організувати безпосередньо або через українські посольства за кордоном. З погляду інституцій ЄС, є потреба координувати численні голоси діаспори в Брюсселі через парасолькову організацію, щоб упорядкувати їхні різні меседжі та забезпечити структуровану інформацію про доступну експертизу організацій і окремих осіб, яку можна використати за потреби.¹³¹

ВУС може робити внесок у процес інституційних реформ в Україні, виконуючи роль моніторів прогресу України на шляху до інтеграції з ЄС. Це включає нагляд за переговорами щодо різних розділів, відстеження їхніх темпів і траєкторії, а також забезпечення впровадження реформ і фінансової стабільності нових фондів та пожертв упродовж фази відновлення.¹³² Дотримання прозорості та підзвітності у фінансуванні й використанні коштів є ключовим принципом демократії та важливою роллю, яку ВУС може виконувати як монітори та «сторожові пси». ВУС також може

122 На основі роботи Коїнова 2021, Койдель та ін., 2024.

123 Те саме,

124 Коїнова, 2021.

125 Багатосторонній тренінг, інтерв'ю Коїнової в Брюсселі, червень 2024.

126 Обговорення, Багатосторонній тренінг 2024 року.

127 Promote Ukraine, 2025, <https://www.promoteukraine.org/overview/>

128 Койдель та ін., 2024.

129 Багатосторонній тренінг 2024 року.

130 Койдель та ін., 2024.

131 Обговорення, Багатосторонній тренінг 2024 року.

132 Койдель та ін., 2024.

здійснювати моніторинг дотримання Україною Копенгагенських критеріїв 1993 року. Ці критерії вимагають від України досягнення стабільності демократичних інституцій, ринкової економіки, верховенства права та дотримання прав людини й прав меншин. Така моніторингова роль була б надзвичайно цінною для інституцій ЄС, адже «ухвалити закон — це одне, а побачити, як він працює — зовсім інше; для цього також потрібно знати, з якими саме суб'єктами взаємодіяти».¹³³

Члени ВУС можуть виконувати й інші ролі у процесі вступу України до ЄС. Вони можуть з'єднувати українські центри, дома та центри, створені в країнах ЄС, а також центр у Європейському парламенті з органами місцевого самоврядування та структурами управління внутрішньо переміщених осіб.¹³⁴ Завдяки цьому ВУС може додатково поширювати свої знання та досвід інтеграції з ЄС, накопичений із часом. Вони також можуть брати участь у картуванні ресурсів та організацій, передавати кращі практики, брати участь у державно-приватних партнерствах, сприяти інституційним реформам і долучатися до програм ЄС, пов'язаних з Україною, таких як EU4Health, Digital Europe,¹³⁵ EU Diaspora Facility (EUDiF) та Horizon Europe.

Поза участю й підтримкою демократичних інституцій України та вступом до ЄС, що передбачає відповідність демократичним стандартам, ВУС може в довгостроковій перспективі брати участь у демократичних процедурах в Україні. Це включає просування нинішніх зусиль із досягнення перехідного правосуддя та, після відновлення можливостей для проведення виборів, участь у голосуванні з-за кордону.

Під час триваючих конфліктів діаспори беруть участь у численних видах діяльності: адвокації, лобіюванні, мобілізації фінансових ресурсів, підтримці армії та гуманітарних зусиль. У період післявоєнної відбудови діаспори змінюють фокус на додаткові фінансові інвестиції та підприємництво,¹³⁶ допомогу у поверненні й реінтеграції переміщених громадян, а також активніше долучаються до проєктів розвитку.¹³⁷ Крім того, діаспори можуть відігравати ключову роль у просуванні процесів перехідного правосуддя після конфлікту. Це може відбуватися через різні юридичні та позаюридичні заходи для реагування на минулі порушення прав людини та злочини, зокрема підтримку судових трибуналів, ініціювання переслідування військових злочинців за принципом універсальної юрисдикції, участь у комісіях правди (як у Ліберії та Гаїті), меморіалізацію через соціальні рухи (як у Боснії і Герцеговині, Руанді та Шрі-Ланці), а також використання різних цифрових платформ та інструментів.¹³⁸ Окрім традиційного вшанування пам'яті жертв Голодомору, яке триває ще з ХХ століття,¹³⁹ українська діаспора, особливо біженці, активно шукає справедливості за злочини, скоєні з часу вторгнення Росії у 2022 році, зокрема через згадані ініціативи у Польщі та Нідерландах.

Цей звіт не закликає проводити президентські чи інші вибори в Україні під час війни. Натомість він має на меті надати довгострокове бачення для підготовки до дискусій про демократичний потенціал ВУС, які неминуче постануть після війни. Останні опитування свідчать про значне зниження наміру українців за кордоном повернутися додому — з 74% у 2022 році до 43% у 2024-му, причому лише 20% повністю впевнені, що повернуться, за даними CES 2025 року.¹⁴⁰ Враховуючи, що мільйони громадян України ймовірно залишаться за кордоном навіть після війни, необхідно розглянути можливість розширення чинного законодавства, практик і умов для голосування з-за кордону. Опитування, проведене у грудні 2024 року Центром соціологічних та маркетингових досліджень SOCIS по всій Україні та на окупованих територіях, показало, що 67% респондентів вважають: українці, які виїхали за кордон, повинні зберегти право голосу, адже вони залишаються громадянами України. Закон про множинне громадянство, як очікується, з часом збільшить кількість виборців. Наразі українське законодавство дозволяє голосування з-за кордону лише особисто, у день виборів, у посольствах та консульствах.¹⁴¹ Це обмеження, адже дипломатичні місії не можуть прийняти десятки тисяч виборців.

133 Учасник, Багатосторонній тренінг 2024 року.

134 Койдель та ін., 2024.

135 Те саме.

136 Коїнова, 2021.

137 Морі та ін., 2025.

138 Коїнова і Карабегович, 2019.

139 Ніколко, 2019.

140 CES 2025, див. також IOM/MPI 2024 щодо намірів повернення.

141 Українська правда, 2025, <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2024/12/26/7490759/>:

Рекомендації

Попри громадянський активізм і демократичну залученість Всесвітньої української спільноти до та після російського вторгнення, були визначені додаткові можливості, що привели до рекомендацій для всіх зацікавлених сторін:

(1) Всесвітньої української спільноти, (2) уряду України та інших суб'єктів, (3) урядів країн перебування та інших суб'єктів, (4) ЄС і (5) міжнародних організацій. **Ключовий висновок для всіх зацікавлених сторін полягає в необхідності цілеспрямовано враховувати та інтегрувати демократичний зміст під час взаємодії з ВУС, пропонуючи численні можливості для участі, збереження різноманіття та прав людини під час усіх обмінів, залучень і політик, розроблених для відбудови України.** Демократичний зміст взаємодій часто сприймається як належне, адже Україна веде цю війну заради демократії та йде шляхом до вступу в ЄС. Однак що довше триває війна, то глибше можуть вкорінюватися деструктивні, антидемократичні й націоналістичні тенденції в громадах. Це особливо стосується травмованих біженців та діаспори за кордоном, які рідко включаються в основні державні політики. Тому **кожна взаємодія із Всесвітньою українською спільнотою повинна містити фільтр надання можливостей участі як ключового партнера й вимагати врахування демократичних принципів, процедур, а також прав людини та прав меншин.**

Для Всесвітньої української спільноти

1. Шукати канали для самоорганізації через зареєстровані організації як юридичні особи в країнах перебування. Це дозволить визнавати ВУС та залучати його до співпраці з різними суб'єктами, що беруть участь у програмах і проєктах з відбудови України.
2. Будувати громадські організації, що представляють різні меншини серед українців за кордоном. Додатково – поширювати підтримку меншин у межах інших українських організацій, зокрема ромів, татар, маргіналізованих гендерних і сексуальних груп, а також людей з інвалідністю.
3. Шукати доступ і співпрацю з провідними громадськими організаціями та асоціаціями у країнах перебування, у тому числі створювати змішані команди для спільної роботи на місцевому рівні.
4. Домагатися доступу до інституцій країн перебування та ЄС, залучених до формування політики, таких як парламенти, органи місцевої та центральної влади. Це посилить адвокацію, видимість і можливість бути розглянутими як партнери у співпраці.
5. Брати участь у політичних партіях та профспілках країн перебування, щоб посилити представництво окремих українців за кордоном і забезпечити їхній довгостроковий потенціал у висуванні на державні посади в країнах перебування.¹⁴²
6. Впроваджувати корпоративну соціальну відповідальність і врахування різноманіття та прав людини у взаємодії з бізнесом у країнах перебування та в Україні. Включати такі положення до діяльності підприємств, що належать підприємцям і соціальним підприємцям із ВУС.
7. Продовжувати протидіяти дезінформації та надавати іншим знання для розпізнавання фейкових фактів і новин.
8. Писати для медіа у країнах перебування та в Україні, орієнтованих на широку аудиторію, також місцевими мовами, не лише у соцмережах.
9. Шукати узгоджені та вже наявні або такі, що розвиваються, канали для співпраці з міністерствами та інституціями уряду України, демонструючи експертизу та потенціал стати радниками, а також підтверджуючи компетентність у питаннях інтеграції до ЄС та можливості брати на себе урядові ролі після повернення.

¹⁴² Коїнова, 2021.

10. Безпосередньо взаємодіяти з регіональною та місцевою владою України, щоб визначати потреби громад і шукати способи спільного створення рішень і залучення членів ВУС до співуправління цими ініціативами. Досліджувати потенціал партнерств «місто-місто», транслокальної співпраці та земляцтва.
11. Розвивати моніторингові можливості та організації для забезпечення прозорості державних і бізнесових процесів у відбудові України, включно з виборчим моніторингом.
12. Посилювати цифрову участь у процесах моніторингу через наявні платформи або через ті, що можуть бути розроблені за підтримки ВУС.
13. Усвідомлювати потенційні проблеми, які створюють націоналістичні та виключні дискурси й дії, адже вони можуть зашкодити побудові та підтриманню відносин з різними зацікавленими сторонами.

Для уряду та інституцій України

1. Визнавати внесок ВУС у відбудову України через медіа-повідомлення від високопоставлених представників центральної та місцевої влади. Це може допомогти подолати зростаючу прірву між українцями, які емігрували під час війни, та тими, хто залишився в країні.
2. Залучати ВУС до спільного розроблення політик і процесів, що стосуються цієї спільноти, включно із захистом за кордоном, перспективами повернення та інтеграцією у країнах перебування. Також залучати ВУС до спільної розробки політик і процесів у сферах, де вони вже роблять внесок, як-от бізнес, соціальне та політичне підприємництво.
3. Розробляти політики й процеси, пов'язані з ВУС, з урахуванням різноманіття та прав людини і меншин. Це включає залучення ВУС за кордоном для підтримки української ідентичності у громадянських формах, що охоплюють культурне та інше різноманіття серед мігрантів, а також різні підходи до майбутнього повернення.
4. Використовувати добровільні дії, адаптовані до конкретних мігрантів, при формуванні політик щодо повернення членів ВУС та їхньої інтеграції у країнах перебування. Деякі члени ВУС мають міцні зв'язки як з Україною, так і з країнами перебування, що робить їх ідеальними посередниками, будівничими мостів і медіаторами. Інші, зокрема довготривала діаспора, більш пов'язані зі своїми країнами перебування і можуть ефективно лобювати та налагоджувати партнерства з інституціями цих країн, як-от академічними, бізнесовими, державними та муніципальними структурами. Третя група, хоча й живе за кордоном, залишається емоційно та соціально близькою до України, що робить їх ефективними адвокатами повернення та спонукає інших чинити так само. Створення цільових повідомлень і програм для залучення індивідів поза організаціями може підвищити ефективність, зберігаючи водночас добровільність вибору серед членів ВУС.¹⁴³
5. Активно залучати членів ВУС з експертизою та компетентністю (а) для консультування та працевлаштування на урядові посади після повернення, і (б) для внеску у процес вступу України до ЄС у різних переговірних главах.
6. Звертатися до ВУС з конкретними потребами для спільної розробки, фандрейзингу та співуправління проектами регіонального й місцевого розвитку.
7. Досліджувати партнерства «місто-місто», земляцтва та інші транслокальні форми співпраці.
8. Регулювати доступ органів місцевого самоврядування/*громад* до Комітету регіонів ЄС.
9. Розширити можливості голосування за межами країни поза межами лише посольств і консульств.

143 Коїнова, 2021; Коїнова, 2024с, «Чотири типи підприємців діаспори». Policy Memo.

10. У межах Центрів єдності та аналогічних громадських центрів, які наразі розробляються у співпраці з урядами країн перебування та міжнародними організаціями, створити брошури та тренінги про те, як ВУС може брати участь у відбудові України як демократичний актор. Розглянути можливість організації в країнах перебування «ярмарків» державних інституцій у межах Центрів єдності для надання прямих консультацій, допомоги та підтримки щодо різних державних послуг і програм для переміщених осіб, діаспори та потенційних репатріантів.
11. У межах нової програми нагородження членів ВУС розглянути можливість запровадження нагороди за просування демократії та прав людини серед біженців і діаспори.

Для урядів та інституцій держав перебування

Наведені нижче рекомендації висвітлюють роль ВУС як окремого актора, що відповідає фокусу цього звіту. Водночас це не заперечує прагнення урядів держав перебування до узгоджених політик стосовно різних груп мігрантів задля зміцнення соціальної єдності в суспільствах приймаючих країн. Подані нижче рекомендації розглядають місце ВУС у ширшому контексті таких міркувань держав перебування.

1. Розширення інституційного доступу: посилити залучення українських громадських організацій, бізнесу, а також соціальних і політичних підприємців до взаємодії з урядами та парламентами держав перебування на центральному й місцевому рівнях. Таку взаємодію можна розвивати у відповідності з політиками приймаючих держав, спрямованими на залучення різних діаспорних груп. Підприємці з діаспори, не лише української, часто стикаються з обмеженим доступом до інституційних структур та процесів ухвалення рішень у державах перебування. Вони закликають до ширшого доступу, який дав би змогу реально брати участь у спільному формуванні політик, що впливають і на їхні громади, і на суспільство в цілому. Розширення такого доступу також може сприяти досягненню цілей держав перебування у сфері рівності та різноманітності.¹⁴⁴
2. Інтеграція організацій ВУС: сприяти включенню організацій ВУС в обмін інформацією та спільне розроблення заходів, пов'язаних із захистом українських біженців за кордоном. Це також має охоплювати питання повернення, гарантувавши збереження добровільності вибору членів ВУС.
3. Програми нарощування потенціалу: розробити програми розвитку потенціалу для ВУС, які дозволять йому виступати як демократичний та правозахисний актор у процесі відновлення України.
4. Нагороди за визнання: започаткувати нагороди, зокрема на місцевому рівні, для відзначення досягнень організацій ВУС. Це підвищить їхню видимість і розширить можливості виступати майбутніми учасниками у процесах ухвалення рішень.
5. Місцеві партнерства: зміцнити співпрацю «місто до міста» з органами місцевого самоврядування України. Розглянути підтримку транслокальної взаємодії, земляцтв та інших програм співфінансування, які забезпечують можливість організаціям ВУС брати участь у спільному проектуванні й керуванні місцевими ініціативами.
6. Програми залучення експертів діаспори: створити програми, що розміщують експертів із діаспори в центральних і місцевих органах влади та інших інституціях України. Такі програми мають ґрунтуватися на провідному досвіді й забезпечувати внесок у включення різноманітності та прав людини до їхньої діяльності.
7. Інклюзивні практики у грантах і позиках: просувати включення прав людини й прав меншин у бізнес, а також у гранти, позики й інші форми співпраці, що охоплюють бізнесових, соціальних і політичних підприємців ВУС.
8. Забезпечення участі у політиках тимчасового захисту та повернення: гарантувати, що політики, розроблені на рівні держав-членів ЄС, включають членів ВУС як учасників обговорень і враховують їхню позицію.
9. Фінансування ініціатив діаспори та біженців: забезпечити фінансування ініціатив, започаткованих діаспорою та біженцями, зокрема на рівні ЄС. Багато організацій — особливо тих, що були створені після 2022 року, — нині стикаються з кризою фінансування, яка загрожує їхньому подальшому існуванню, попри активний внесок протягом останніх трьох років.

144 Коїнова 2021

Для ЄС

1. Забезпечити постійний доступ ВУС поза межами заходів, пов'язаних із діяльністю українського «центру» у Брюсселі. Для цього інституції ЄС мають виходити на контакт і залучати відповідні організації ВУС, бажано під егідою парасолькової структури, яку можна було б включати до таких обговорень.
2. Під час розроблення політик, процесів і програм щодо вступу України до ЄС враховувати також створення механізмів, що дозволяли б залучати внесок ВУС для процесу відновлення України.
3. Залучати експертів ВУС для підтримки оцінювання та моніторингу поступу України на шляху до членства в ЄС. Оскільки Європейська комісія публікує регулярні звіти про прогрес, експерти ВУС та відповідні організації можуть відігравати важливу наглядову роль — особливо у сферах демократії, прав людини та прозорості. Члени діаспори, які мають доступ до різних і незалежних джерел інформації, перебувають у вигідному становищі, щоб робити змістовний внесок у цей процес нагляду.

Для міжнародних організацій та інших інституцій

1. Залучати ВУС до обміну інформацією та як партнерів у спільному розробленні та впровадженні проєктів, що безпосередньо стосуються громади, зокрема у питаннях тимчасового захисту, повернення та інтеграції у державах перебування, включаючи аспекти різноманітності, а також прав людини й прав меншин.
2. Розбудовувати багатосторонні партнерства, програми та проєкти із включенням представників ВУС, щоб посилити їхню видимість, потенціал і можливості. Це включає підвищення обізнаності про роль ВУС у сфері демократії та прав людини. Прикладом належної практики можна вважати проєкт Research England Policy Support, який лежить в основі цього звіту: у ньому академічна установа — Університет Воріка — співпрацює з ОБСЄ/БДІПЛ та МЦМГД як міжнародними організаціями й неакадемічними партнерами, а також інтегрує у ролі тренерів двох лідерів ВУС з Асоціації українців у Німеччині та ГО CRISP, поряд із більш ніж тридцятьма іншими учасниками з урядових, неурядових та міжнародних організацій.
3. Залучати НУО та експертів ВУС до дослідницьких проєктів, що стосуються української громади, як співдослідників або партнерів — залежно від схем фінансування.
4. Організовувати тренінги й заходи з розвитку потенціалу на національному та регіональному рівнях, орієнтовані на діаспорні організації, ініціативи та громади мігрантів, щоб: (а) розширювати можливості й залучати діаспору до адвокації, політичної участі, сталого громадського лідерства, розвитку громад і врядування; (б) забезпечувати ВУС знаннями та навичками, які дозволять масштабувати його діяльність, посилити голос та перетворитися на впливового учасника процесів; (с) сприяти співпраці та налагодженню мереж, аби організації могли виступати партнерами та надалі виконувати демократичну роль у відновленні України, захисті своїх прав і розширенні майбутніх можливостей.

Список академічних публікацій, політичних звітів і меморандумів

- Андерсон, Бенедикт. 1998. *Привид порівнянь*. Лондон: Verso, 1998.
- Аппадурай, Арджун. 1996. *Виробництво локальності*. Лондон: Routledge.
- Брінкергоф, Дженніфер. 2016. *Інституційна реформа і підприємці діаспори*. Оксфорд: Oxford University Press.
- Брубейкер, Роджерс. 1993. *Націоналізм переосмислений*. Кембридж: Cambridge University Press.
- Бунчай-Пет, Саймон. 2014. «Що таке транслокальність?» *TransRe Blog*, 9 листопада. <https://tinyurl.com/ytxwb9k3>
- Центр економічної стратегії (CES). 2025. «Українські біженці після трьох років за кордоном», Київ, 20/02/2025. <https://ces.org.ua/en/refugees-fourth-wave/>
- Deloitte та UNHRC. 2025. «Польща: аналіз впливу біженців з України на економіку Польщі», 2-е видання, червень. <https://data.unhcr.org/en/documents/details/>
- Даймонд, Ларрі та Леонардо Морліно. 2004. «Якість демократії», *Journal of Democracy* 15(4):20-31.
- Diaspora Emergency Action & Coordination DEMAC. 2022. «Надзвичайна реакція діаспори на кризу в Україні», 23 грудня 2022. <https://www.demac.org/response/ukraine>.
- Ескріба-Фолч, Абель, Ковадонга Месегер та Джозеф Райт. 2022. *Міграція і демократія*. Принстон: Princeton University Press.
- Гемлен, Алан. 2019. *Людська геополітика*. Оксфорд: Oxford University Press.
- МЦРМП. 2024. «Роль української діаспори у реагуванні на кризу, поверненні в майбутньому та відбудові України: кейс із Німеччини, Чехії та Польщі», лютий.
- МОМ та ІПМ. 2024. «Дослідження намірів біженців повернутися в Україну», грудень. <https://tinyurl.com/52h3yef7>
- Капур, Девеш. 2010. *Діаспора, розвиток і демократія*. Принстон: Princeton University Press.
- Койдель, Олександра, Марія Коїнова, Катерина Павлова та Наталія Пригорницька. 2024. «Чому і як залучати Всесвітню українську спільноту до відновлення України», Берлін: Open Platform e.V. та CRISP e.V.
- Коїнова, Марія. 2009. «Діаспори і демократизація в посткомуністичному світі», *Communist and Post-communist Studies*, Vol. 42 (березень): 41-64.
- Коїнова, Марія. 2021. *Підприємці діаспори і спірні держави*. Оксфорд: Oxford University Press.
- Коїнова, Марія. 2024а. «Мобілізація діаспори після вторгнення забезпечила критичну підтримку Україні», *Migration Policy Institute*, 24 жовтня, 2024.
- Коїнова, Марія. 2024б. «Принцип транслокальності та його значення для українського місцевого самоврядування і громад», Research England PSF Grant, Університет Воріка, Policy Memo, 11 червня, 2024.
- Коїнова, Марія. 2024с. «Чотири типи підприємців діаспори та їхній можливий вплив на відновлення України», Research England PSF Grant, Університет Воріка, Policy Memo, 16 червня 2024.
- Коїнова, Марія та Дзенета Карабегович. 2019. «Причинно-наслідкові механізми мобілізацій діаспори заради перехідного правосуддя», *Ethnic and Racial Studies* 42 (11): 1809-1829, вступ до спеціального випуску.
- Краватцек, Фелікс та Леа Мюллер-Функ. 2019. «Два століття потоків між „тут“ і „там“: політичні грошові перекази та їхній трансформаційний потенціал», *Journal of Ethnic and Migration Studies* 46(6):1003–1024.

- Кузьо, Тарас, Дейчаківський, Олександр. 2005. *Довідник «Хто є хто» у діяльності, пов'язаній з Україною у Вашингтоні. Ukrainian Weekly*, 7 серпня. Доступно: <http://eng.maidanua.org/node/380/print>.
- Лафлёр, Жан-Мішель. 2013. *Транснаціональна політика і держава*. Лондон: Routledge.
- Лапшина, Ірина. 2019. «Чи мають значення діаспори?» *Central and Eastern European Migration Review* 8(1):51-73.
- Левітт, Перрі. 1998. «Соціальні грошові перекази: локальні форми культурної дифузії, спричинені міграцією». *International Migration Review* 32(4): 926–48.
- Лакхем, Робін та ін. 2000. «Демократичні інститути і політика в контексті нерівності, бідності та конфлікту», *IDS Working Paper* 104, <https://www.ids.ac.uk/download.php?file=files/Wp104.pdf>
- Міхельзен, Маркус. 2018. «Вихід і голос у цифрову епоху». *Globalizations* 15(2): 248-264.
- Морі, Джулія, Пуйгдомєнек Відаль, Джулія та Мелісса Сігел. 2025. «Звіт про залучення діаспори: кейс-стаді та найкращі практики для України». МЦРМП, 2025. <https://tinyurl.com/2z7cрnyb>
- Мосс, Дана. 2016. «Транснаціональні репресії, мобілізація діаспори і випадок Арабської весни». *Social Problems* 63(4): 480–98.
- Ніколко, Мілана. 2019. «Мобілізація діаспори і українська криза: старі травми і нові стратегії». *Ethnic and Racial Studies* 42(11):1870-1889.
- Олейнікова, Ольга та Джумана Баєх. 2021. *Демократія, діаспора, територія*. Лондон: Routledge.
- Ороско, Мануель та Мішель Лапуант. 2004. «Мексиканські земляцькі асоціації та можливості фінансування розвитку». *Journal of International Affairs* 57(2).
- ОБСЄ/БДІПЛ. 2024. «Залучення української діаспори до відбудови та розвитку», 9 січня.
- Павлова, Катерина. 2024а. «Від гуманітарної допомоги до відновлення: міжнародні муніципальні партнерства як можливість для сталого залучення української діаспори». Research England PSF Grant, Університет Воріка, Ситуаційне дослідження, червень 2024
- Павлова, Катерина. 2024б. «Розкриття потенціалу: як українська квір-спільнота у вигнанні прокладає шлях до відновлення України». RE PSF Fund, Університет Воріка, Ситуаційне дослідження, червень 2024.
- Пригорницька, Наталія. 2024а. «Спільнота менеджерів-з'єднувачів: як Всесвітня українська спільнота поєднує Німеччину та Україну для сталих економічних відносин та відбудови». Research England PSF Grant, Університет Воріка, Ситуаційне дослідження, червень 2024.
- Пригорницька, Наталія. 2024б. «Соціальне підприємництво: нові шляхи сталої відбудови України». Research England PSF Grant, Університет Воріка, Ситуаційне дослідження, червень 2024.
- Пригорницька, Наталія та Катя Павлова. 2023. *Ukraine im Fokus: Propaganda Erkennen, Fakten Verstehen*. Берлін: Наталія Пригорницька.
- Романова, Валентина та Андреас Умланд. 2019. «Децентралізаційні реформи в Україні з 2014 року». Лондон: Chatham House. <https://tinyurl.com/zft8cxst>
- Шейн, Йоссі. 1994-1995. «Етнічні діаспори і зовнішня політика США». *Political Science Quarterly* 109 (5): 811-841.
- Шейн, Йоссі. 1999. *Маркетинг американського кредо за кордоном*. Кембридж: Cambridge University Press, Cambridge UK.
- Ukrainian House та ін. 2025. «Роль українських жіночих організацій у гуманітарній діяльності в Україні та Польщі у 2022–2024 рр.». Спільна публікація Ukrainian House, Open Space Works Ukraine, Heinrich Boell Foundation, Humanitarian Leadership Academy та Save the Children. <https://tinyurl.com/24hme2ea>
- Воррен, Марк. 2018. «Довіра і демократія». У: Ерік М. Усленер (ред.), *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*, Oxford Handbook

